

KO HA TĀNAKI'ANGA 'O E VAI MO'UÍ

'Eletā David A. Bednar

'O e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá

Faeasaiti 'a e CES ma'á e Kakai Lalahi Kei Talavou
'aho 4 Fēpueli, 2007 • 'Univēsiti Pilikihami 'Tongi

'Oku ou fiefia mo Sisitā Petinā ke fakataha mo kimoutolu he poó ni. 'I he'ema folaua e māmaní, 'okú ma fakahounga'i mo'oni e ngaahi faingamālie ke fakataha mo ako mei ha kakai kei talavou mo faivelenga hangē ko kimoutolú. 'Oku ou lotua he poó ni ha tokoni mei he Laumālie Mā'oni'oni 'i he'etau lotu mo fekumi fakataha ke akonekina kitautolu mei he fungani mā'olungá (vakai, T&F 43:16).

'Oku ou fie kamata 'aki hano fai atu ha fehu'i faingofua. Ko e hā 'a e me'a pe koloa mahu'inga taha 'i he māmaní? Mahalo te tau tomua fakakaukau ko e koulá, loló pe taiamoní 'oku mahu'inga tahá. Ka 'i he kotoa 'o e koloa, mētali, makakoloa mo e ngaahi ivi fakanatula 'oku ma'u 'i he māmaní mo e funga 'o e māmaní, ko e mahu'inga taha 'iate kinautolú ko e vaí.

'Oku tupu 'a e mo'uí mei he vaí. 'Oku paotoloaki 'e he vaí 'a e mo'uí. 'Oku fie ma'u 'a e vaí ke fakahoko 'aki e ngaahi fatongia kotoa pē 'oku fekau'aki mo e me'a mo'ui kotoa pē. Meimeí ko e vahe tolu 'e ua hotau sinó ko e vai. 'A ia 'e lava ke mo'ui ha taha 'i ha ngaahi 'aho lahi pe uike, ta'e te ne ma'u ha me'a tokoni, ka 'e lava ke mate ha taha 'i ha 'aho 'e tolu pē fā 'o ka 'ikai ha vai. Ko e konga lahi 'o e ngaahi tefito'i feitu'u 'oku nofo'i 'e he kakai he funga 'o e māmaní, 'oku nau tu'u 'i ha ve'e ma'u'anga vai 'oku fakafo'ou ma'u pē. 'A ia ko hono 'ai mahino angé, he 'ikai lava ke 'i ai ha mo'ui kapau he 'ikai ma'u ha ma'u'anga vai ma'a.

Vai Mo'uí

'I he fatongia mahu'inga ko ia 'o e vaí ke paotoloaki 'a e me'a mo'ui kotoa pē, 'oku 'i ai hano mahu'inga ta'engata 'o e kupu'i lea ko e "vai mo'uí" na'e faka'aonga'i 'e he Fakamo'uí. Hangē ko ia 'oku fakamatala'i 'i he vahe fā 'o e tohi 'a Sioné, na'e fou atu 'a Sīsū mo 'Ene kau ākongá 'i Samēlia 'i he'enau fononga mei Siutea ki Kālelí. 'I he kolo ko Saiká, ne nau ki'i mālōlō ai he vaikelí 'o Sēkopé.

"Mo 'ene 'alu ange ha fefine Samēlia ke 'utu vai: pea pehē 'e Sīsū kiate ia, Foaki mai kiate au ke u inu.

"(He kuo 'alu 'ene kau ākongá ki he koló ke fakatau me'akai.)

"Pea pehē ange 'e he fefine Samēliá kiate ia, Ko e Siu koe pea 'oku fēfē'i ho'o [kole] inu kiate au ko e fefine Samēliá? he 'oku 'ikai fe'ofofani 'a e kakai Siú mo e kakai Samēliá.

"Pea leaange 'a Sīsū 'o pehē kiate ia, Ka ne ke 'ilo 'e koe 'a e foaki 'a e 'Otuá, pea mo ia 'oku pehē kiate koe, Foaki mai kiate au ke u inu; pehē kuó ke kole kiate ia, ka ne foaki kiate koe 'a e vai mo'uí.

"Pea pehē 'e he fefiné kiate ia, 'Eiki, 'oku 'ikai ha'o me'a ke 'utu 'aki, pea 'oku ma'ulalo 'a e vaí: pea 'okú ke ma'u mei fē 'a e vai mo'ui ko iá? . . .

"Pea leaange 'a Sīsū, 'o pehē kiate ia: Ko ia 'oku inu 'i he vaí ni, 'e toe fieinu ia:

"Ka ko ia 'e inu 'i he vai te u foaki kiate iá, 'e 'ikai 'aupito toe fieinu ia; ka ko e vai te u foaki kiate iá 'e 'iate ia ko e matavai mapunopuna hake ki he mo'ui ta'engatá" (Sione 4:7-11, 13-14).

Ko e vai mo'ui 'oku lave ki ai 'a e fakamatalá ni, ko hano fakafongā'i ia 'o e 'Eiki ko Sīsū Kalaisí mo 'Ene ongoongolelé. Hangē ko hono fie ma'u 'o e vaí ke paotoloaki 'aki e mo'ui fakatu'asinó, 'oku pehē pē 'a hono fie ma'u 'o e Fakamo'uí mo 'Ene ngaahi tokā-teliné, tefito'i mo'oni mo e ngaahi ouaú ki he mo'ui ta'engatá. 'Okú ta fakatou fie ma'u faka'aho 'a e vai mo'uí pea ke ma'u ia 'o lahi 'aupito ke paotoloaki 'aki 'etau tupulaki mo e fakalalakaka fakalaumālié.

Ko e Folofolá ko ha Tānaki'anga Vai Mo'ui Ia

'Oku 'i he folofolá 'a e ngaahi lea 'a Kalaisí pea ko ha tānaki'anga vai mo'ui ia 'oku 'osi mateuteu mai 'e lava ke tau inu ta'etuku mo tu'uloa mei ai. Kuo pau ke ta vakai mo ha'u kia Kalaisi 'a ia ko e "matavai 'o e ngaahi vai mo'ui" (1 Nīfai 11:25; fakafehoanaki mo e 'Eta 8:26; 12:28), lau (vakai, Mōsaia 1:5), akó (vakai, T&F 26:1), fekumí (vakai, Sione 5:39; 'Alamā 17:2), mo e keinangá (vakai, 2 Nīfai 32:3) 'i he ngaahi folofola 'a Kalaisí, 'a ia 'oku hā 'i he ngaahi

folofola mā'oni'oni. 'I he'etau fai iá, 'e lava ke tau fakatou ma'u ha fakahinohino mo ha malu'i faka-laumālie 'i he'etau fononga fakamatelié.

'Oku 'i ai ha tufakanga tauhi toputapu 'o e Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní, ke fakatolonga 'a e ngaahi fakahā kuo tohí 'i he haohaoa mo e malu (vakai, T&F 42:56)—'a e tauhi'anga vai mo'ui mahu'ingá. Na'e fakahoko 'e he Siasí ha ngāue mahu'inga 'i he 1970 mo e 1980 tupú pea iku ai ki hono toe paaki 'o e ngaahi tohi folofola 'oku tau fiefia ai he 'aho ní, fakataha mo e ngaahi futinoutí, fakamo'oni fakafolofolá, nāunau tokoni fakaakó, mapé mo ha ngaahi fakamatala lahi.

'I hono fuofua fakafe'iloaki 'o e ngaahi tohi folofola fo'ou ki he kāingalotu 'o e Siasí he konga ki mu'a 'o e 1980, na'e tomu'a pehē ai 'e 'Eletā Poiti K. Peeka:

“'I he faka'au ki mu'a e ta'ú, 'e fakatupu 'e he ngaahi tohi folofolá ni ha ngaahi to'u tangata lavame'a 'o e kau Kalisitiane faivelengá, 'a ia 'oku nau 'ilo'i 'a e 'Eiki ko Sisū Kalaisí mo talangofua ki Hono finangaló.

“Na'e 'ikai ma'u 'eni he taimi ne tutupu hake ai 'a e to'u tangata matu'otu'a angé, ka 'oku 'i ai ha to'u tangata 'oku kei tupu hake” ('i he Conference Report, Oct. 1982, 75; pe *Ensign*, Nov. 1982, 53).

Kuo 'osi 'eni ha ta'u 'e uofulu mā fā mei hono lea'aki 'e 'Eletā Peeka 'a e ngaahi lea ko iá. Pea ko e to'u tangata na'á ne 'uhinga ki aí, 'oku 'i heni he poó ni 'i he ngaahi fale 'o e Siasí he funga 'o e māmani! Na'á ne 'uhingá kiate kitaua. Ko e toko lahi taha 'o kimoutolu 'oku ngata pē ho'omou 'iló he ngaahi tohi folofola 'oku tau ma'u he 'aho ní. Manatu'i ma'u pē ia 'i he'eku lau atu e lea 'a 'Eletā Pēká.

“'E fakaava 'a e ngaahi fakahaá kiate kinautolu 'o 'ikai toe tatau mo ha ni'ihiki kehe 'i he hisitōlia 'o e māmani. 'Oku 'i honau nimá he taimi ni 'a e ongo va'a-kau 'o Siosefa mo Siutá. Te nau fakatupulaki ha 'ilo ki he ongoongoleléi 'o mahulu ange ia he me'a ne lava ke fakahoko 'e he'enua ngaahi kuí. Te nau ma'u ha fakamo'oni ko e Kalaisí 'a Sisū pea te nau malava 'o talaki mo taukapo'i Ia” ('i he Conference Report, Oct. 1982, 75; pe *Ensign*, Nov. 1982, 53).

'Oku 'ikai ngata pē 'i he'etau monū'ia ke ma'u 'a e ngaahi tohi folofolá ni he 'ahó ni, ka 'oku 'i ai foki hotau fatongia ke faka'aonga'i lelei ma'u pē kinautolu pea ke tau inu ta'etuku mei he tñnaki 'anga 'o e vai mo'uí. 'Oku ou tui ko e to'u tupu 'o e kuonga ní, 'oku nau maheni ange mo e ngaahi lea 'a e kau palōfitá,

faingofua ange 'enua tafoki ke ma'u 'a e ngaahi talí mei he ngaahi fakahaá, 'o laka ange ia 'i ha toe to'u tangata ki mu'a. Ka 'oku kei toe lahi 'a e fononga ke tau fai 'i he hala hangatonu mo fāsi'i—'o lahi e me'a ke akó, fakahokó pea mo a'usíá.

Ko e Ma'u 'o e Vai Mo'uí mei he Tñnaki'anga Vai Fakafolofolá

'Oku ou fie lave atu ki ha tefito'i founga 'e tolu 'o hono ma'u e vai mo'uí mei he tñnaki'anga vai fakafolofolá: (1) *lau* e folofolá ke 'osi mei he kamata'angá ki he ngata'angá, (2) *ako* e folofolá 'o fakatatau mo e tefitó, pea (3) *fekumi* 'i he folofolá ki he ngaahi fehokotaki'anga, sīpinga mo e ngaahi kaveingá. 'E tokoni e ngaahi founga ni taki taha ke fakanonga 'etau fieinua fakalaumālié 'o kapau te tau fakaafe'i e takaua mo e tokoni 'a e Laumālie Mā'oni'oni 'i he'etau lautohi, ako mo fekumí.

'Oku hanga 'e hono *lau* 'o ha tohi folofola mei he kamata'angá ki he ngata'angá, 'o kamata'i e fetāfeaki 'a e vai mo'uí 'i he'etau mo'uí, 'aki hano fakafe'iloaki mai kiate kitautolu ha ngaahi talanoa mahu'inga, ngaahi tokāteline 'o e ongoongoleléi pea mo ha ngaahi tefito'i mo'oni tu'uloa. 'Oku tokoni foki 'eni ke tau ako ai ki ha kakai ma'ongo'onga 'i he folofolá pea pehē ki hono hokohoko, taimi mo e ngaahi me'a ne hokó mo e ngaahi akonakí. 'Oku tokoni hono lau peheni 'o e folofolá ke tau 'ilo loloto ange ai ki hono lahi 'o e folofolá. Ko e fuofua founga mahu'inga taha 'eni ke ma'u ai 'a e vai mo'uí.

'Oku fakatupu pea tupulaki mei he kamata'angá ki he ngata'angá 'a hono *ako* fakafō'i tefitó. Hangē ko 'ení, 'i he'etau lau 'a e Tohi 'a Molomoná 'e lava ke tau 'ilo'i mo fekumi ai ki ha ngaahi tali pe ngaahi fehu'i mahino hangē ko 'ení:

- Ko e hā 'a e tui ki he Fakamo'uí?
- Ko e hā hono 'uhinga 'oku hoko ai 'a e tui kia Sisū Kalaisí, ko e 'uluaki tefito'i mo'oni 'o e ongoongoleléi?
- Ko e hā hono 'uhinga pe founga 'oku iku ai ki he fakatomalá, 'a e tui ki he Huhu'i?
- Ko e hā ha founga 'oku fakamālohia ai au 'e he Fakaleléi, ke u fai 'i he'eku mo'ui faka'ahó 'a e ngaahi me'a na'e 'ikai ke u mei malava 'o fakahoko 'iate au pē, ko e tupu mei he fakangatangata 'o 'eku 'iló mo hoku iví?

'I he'etau nofo taha he ngaahi fehu'i peheni mo ako fakafō'i tefito 'o faka'aonga'i e Fakahinohino ki he

Tefitō mo e fakahokohoko fakamotu'alea 'o e folofolá, 'oku tau lava ai 'o vakili hake mo vakai ki he momona 'o e folofolá pea tau ma'u ai ha 'ilo fakalau-mālie 'oku lahi angé. 'Oku hanga 'e he founḡa ni 'o fakalalahi e tafe mai 'a e vai mo'uí ki he'etau mo'uí.

'Oku mahu'inga fau 'a hono lau 'o e folofolá mei he kamata'angá ki he ngata'angá pea mo hono ako fakafō'i tefito 'o e folofolá, ki he founḡa hono tolu ke tau ma'u ai e vai mo'uí. He 'oku hanga 'e hono lau 'o e folofolá mei he kamata'angá ki he ngata'angá 'o 'omi ha fa'unga 'o e 'iló pea hanga 'e hono ako fakafō'i kaveingá, 'o fakatupulaki e loloto 'o 'etau 'iló. 'Oku hanga 'e he *fekumi* 'i he ngaahi fakahaá ke ma'u ha fakafehokotaki, sīpinga mo e kaveingá, 'o langaki mo fakalahi atu 'etau 'ilo fakalaumālié, 'aki hono fakataha'i mai mo fakalahi atu e ongo fuofua founḡa; 'okú ne toe fakafālahi ange 'etau vakaí mo 'etau mahino ki he palani 'o e fakamo'uí.

'Oku ou pehē, 'oku hanga 'e he fekumi faivelenga 'i he folofolá 'o 'omi 'a e ngaahi fakafehokotaki, ngaahi sīpinga mo e ngaahi kaveinga 'oku fakauhinga ki ai 'a e "keinanga" 'i he ngaahi folofola 'a Kalaisí. 'E hanga 'e he founḡa ni 'o fakaava hake 'a 'etau tānaki'anga vai fakalaumālié, fakamaama 'etau mahinó 'o fakafou he Laumālié pea mo 'omi ha loto hounga'ia lahi ange ki he ngaahi folofola mā'oni'oni pea mo ha tukupā fakalaumālie 'oku 'ikai toe ma'u 'i ha founḡa kehe. 'Oku tu'unga he fa'ahinga fekumi ko iá 'a 'etau malava 'o langa 'i he maka 'o hotau Huhu'í pea matu'uaki e koví 'i he ngaahi 'aho kimui ní.

'Oku ou fie fakamamafa'i atu ha konga mahu'inga. Mahalo te ke tomu'a pehē kuo pau ke ma'u 'e ha taha ia ha ako fakatamai ka ne toki fakahoko e founḡa 'oku ou 'oatú. Ka 'oku 'ikai totonu e mahalo ko 'ení. 'E lava lelei 'e ha taha pē 'oku fekumi angatonu ki he mo'oni, neongo pe ko e hā 'ene tu'unga fakaakó, 'o faka'aonga'i e ngaahi founḡa ko 'ení. 'Oku 'ikai ke ta fie ma'u ha nāunau tokoni fakaako fakaeonopooni pe fakafalala pē ki he 'ilo fakalau-mālie 'a e ni'ihi kehé. 'Oku fie ma'u pē ke tau ma'u ha loto fie ako fakamātoato, takaua 'o e Laumālie Mā'oni'oni, ngaahi folofola mā'oni'oni pea mo ha 'atamai longomo'uí mo fie ako.

Na'e akonaki mai 'a e Palōfita ko Siosefa Sāmitá 'oku totonu ke tau "fakatotolo 'i he folofolá—fekumi ki he ngaahi fakahā kuo pulusí pea kole ki he Tamai Hēvaní 'i he huafa 'o Hono 'Alo ko Sīsū Kalaisí, ke ne fakahā

mai 'a e mo'oni kiate koe pea kapau te ke fai ia 'i he mata 'oku sio tāfataha ki hono fakalāngilangi'i Iá, kuo pau ke Ne 'oatu e talí 'i he mālohi 'o Hono Laumālie Mā'oni'oni. Te ke 'ilo'i leva ai 'iate koe pē kae 'ikai koe-'uhí ko ha taha kehe. He 'ikai leva ke ke fakafalala ki ha tangata ke ma'u mei ai e 'ilo ki he 'Otuá." (*History of the Church*, 1:282.)

Kapau te ta kole, fekumi mo tukituki (vakai, Mātiu 7:7), 'o tauhi ma'u pē 'eta mo'uí ke taau ke ta ako mei he Laumālié, 'e fakaava mai leva 'a e matapā 'o e tānaki'anga vai fakalaumālié pea tafe mai kiate kitaua 'a e vai mo'uí. 'Oku ou fakamo'oni mo palōmesi atu 'oku mo'oni 'eni.

Tuku mu'a ke u fakamatala'i mo 'oatu ha ngaahi sīpinga fekau'aki mo e ngaahi fehokotaki, ngaahi sīpinga mo e ngaahi kaveinga ne u lave ki aí.

Fakafehokotaki

Ko e fakafehokotaki ko ha fetu'utaki'anga 'i he vaha'a 'o ha ngaahi fakakaukau, kakai, 'ū me'a 'oku hoko pea 'oku fonu e folofolá 'i he ngaahi fehokotaki'angá. Fakakaukau ki he fetu'utaki 'a e Tamai Ta'engatá mo Hono 'Alo ko Sīsū Kalaisí (vakai, Mōsaia 15:1–9); 'alo-'ofá mo e manava'ofá (vakai, 2 Nīfai 9:8); nima ma'á mo e loto ma'á (vakai, Saame 24:4); loto mafesifesi mo e laumālie fakatōkilaló (vakai, 3 Nīfai 9:20); uité mo e teá (vakai, T&F 101:65); 'iló mo e potó (vakai, T&F 130:18–19); fakatonuhia'í mo e fakahaohaoa'í (vakai, T&F 20:30–31); fanga sipí mo e fanga kosí (vakai, Mātiu 25:32–33); mo'uí ta'efa'amaté mo e mo'ui ta'engatá (vakai, Mōsese 1:39); pea mo ha ni'ihi kehe pē. Fa'a lotu 'i hono feinga ke 'ilo'i, ako, mo fakalaululoto ki he ngaahi fehokotaki'anga peheé—hangē ko 'eni ko hono ngaahi faitataú mo e faikehekehé—ke hoko ko ha tefito'i ma'u'anga vai mo'uí pea ma'u ai mo ha ngaahi 'ilo pe makakoloa fufū 'o e 'iló.

'I he'eku lau taki taha e ngaahi tohi folofola 'a e Siasí mei he kamata'angá ki he'ene 'osí mo ako ha ngaahi tefito kehekehe, ne u fakatokanga'i ai 'oku angamaheni 'aki hono faka'aonga'i 'o e fo'i lea ko e 'iló 'i he'ene fekau'aki mo e lotó. 'Oku fakatāta'a'i mai 'eni 'e ha ongo potu folofola 'i he Tohi 'a Molomoná.

"Kuo 'ikai te mou feinga fakamātoato 'i homou lotó ke mou 'ilo'i; ko ia 'oku 'ikai ai te mou potó" (Mōsaia 12:27; toe fakamamafa'i).

"Pea na'e fanongo 'a e kakaí pea nau fakamo'oni ki ai; pea na'a nau fakaava honau lotó pea na'a nau 'ilo'i

'i honau lotó 'a e ngaahi folofola 'a ia na'á ne lotu 'aki" (3 Nīfai 19:33; toe fakamamafa'i).

'Oku mālie mo'oni kiate au 'a e ngaahi me'á ni pea mo ha ngaahi potu folofola kehe 'oku fehokotaki mo e lotó. Fakatokanga'i ai 'oku 'ikai talamai fakapatonu ia ke tau faka'aonga'i ki ai hotau 'atamaí. Ko e me'a mahino pē 'etau faka'aonga'i hotau 'atamaí mo 'etau fakakaukaú ke ma'u mo vakai'i 'aki 'a e fakamatalá pea ma'u ha faka'uto'uta mo ha aofangatuku totonu. Kae mahalo 'oku fokotu'u mai 'e he folofolá ia kiate kitautolu 'oku 'ikai fe'unga pē 'a e faka'uhingá mo e "nima 'o e kakanó" (T&F 1:19) ke ma'u ai e 'ilo mo'oni. Ka 'oku 'ikai 'uhinga 'ata'atā pē 'a e 'iló ia 'i hono faka'aonga'i he folofolá, ki he poto faka'atamaí pe 'atamaí matalá. Ka 'oku hoko mai 'a e 'iló he taimi 'oku fakapapau'i mai 'e he Laumālie Mā'oni'oni ki hotau lotó 'oku mo'oni e me'a 'oku tau 'ilo'i 'i hotau 'atamaí.

'Oku fakangāue'i 'e he Laumālie Mā'oni'oni 'a e me'a-foaki fakalaumālie 'o e fakahaá 'i he fakakaukaú mo e ongo 'oku 'i hotau 'atamaí mo hotau lotó (vakai, T&F 8:2–3; 100:5–8). Pea 'i he nga'unu ko ia 'a e fakamo'oni mo e loto fakapapau'i mei hotau 'ulú ki hotau lotó, 'oku 'ikai leva ke tau kei ma'u ha fakamatala pe 'ilo—ka 'oku kamata ke mahino mo tau 'ilo'i pea tau fekumi leva ki ha fu'u liliu lahi 'o e lotó. 'Oku hoko leva 'a e mahinó ko ha ola 'o e fakahaá; ko ha me'afuaki fakalaumālie, 'a ia 'oku fie ma'u ki he fakauli pea 'okú ne tohoaki'i kitautolu ke tau mo'ui ma'u pē 'o fakatatau mo e ngaahi tefito'i mo'oni 'oku tau ako ki aí.

Kuo hanga 'e he 'ilo mahu'inga ko 'eni 'o fekau'aki mo e fetu'utaki 'a e lotó mo e mahinó, 'o tākiekina lahi 'eku founa ako ki he ongoongolelé, pea tokoni lelei ia kiate au mo Sisitā Petinā 'i hono ako'i 'ema fānaú mo e makapuná pea kuo tokoni lahi ia ki he'eku ngāue he lakanga fakataula'eikí.

Ngaahi Sīpingá

Ko e sīpingá ko ha palani, founa pe tu'unga 'e lava ke tau faka'aonga'i ke tau toutou fakahoko 'aki ha me'a. Pea 'oku fonu 'a e folofolá 'i he ngaahi sīpinga fakalaumālié. Ko e sīpinga fakafolofolá foki 'oku meimei ke toe fālahi mo mahino lelei ange ia 'i he fehokotaki pē. 'Oku tau ma'u he Tōkateline mo e Ngaahi Fuakavá ha ngaahi sīpinga ki hono malanga'aki 'o e ongoongolelé (vakai, T&F 50:13–29), faka'ehi'ehi mei he kākāá (vakai, T&F 52:14, 18–19), langa temipalé (vakai, T&F 115:14–16), fokotu'u 'o ha koló (vakai, T&F 94), fokotu'utu'u 'o e ngaahi kōlomu

'o e lakanga fakataula'eikí (vakai, T&F 107:85–100) mo e fakataha alēlea mā'olungá (vakai, T&F 102:12), pea mo ha ngaahi taumu'a kehekehe pē. Ko hono 'ilo'i mo ako 'o ha sīpinga fakafolofolá, ko ha ma'u'anga vai mo'ui mahu'inga ia 'e taha 'oku tokoni ke tau 'ilo lahi mo toe maheni ange ai mo e poto pea mo e fakakaukau 'a e 'Eikí (vakai, T&F 95:13).

'I he'eku lau mei he kamata'angá ki he ngata'angá mo ako fakafo'i tefito 'a e Tokāteline mo e Ngaahi Fuakavá, ne ongo makehe kiate au ha sīpinga 'oku hā mahino 'i he ngaahi tali 'a e 'Eikí ki he ngaahi fehu'i 'a e kau faifekau. Kuo lahi ha ngaahi me'a ne hoko he 1831, ne ui ai ha kaumātu'a kehekehe ke nau ō 'o ngāue fakafaifekau, ka na'a nau fie 'ilo ki he founa ke nau fakahokó pea mo e hala pe founa 'o 'enau fonongá. 'I he ngaahi fakahā na'e fai ki he Palōfita ko Siosefa Sāmitá, na'e na'ina'i mai ai e 'Eikí ki he kau tangatá ni te nau lava 'o 'alu tahi pe 'alu lalo (vakai, T&F 61:22), te nau lava 'o fa'u pe fakatau mai 'a e me'alele 'oku fie ma'ú (vakai, T&F 60:5), te nau lava 'o 'alu fakataha pe 'alu tautau toko ua (vakai, T&F 62:5), pea 'e malava ke nau ō ki ha ngaahi feitu'u kehekehe (vakai, T&F 80:3). Na'e fakamahino'i ange foki 'e he ngaahi fakahaá ki he kau tangatá ni ke nau fai 'a e ngaahi fili 'oku "hā ngali lelei kiate kimoutolú" (T&F 60:5; 62:5) pe "fakahā kiate kinautolu 'o fakatatau mo 'enau ngaahi fakakaukau lelei tahá" (T&F 61:22). Pea 'i he ni'ihiki kotoa 'o e ngaahi me'á ni ne fakahā ai 'e he Fakamo'ui, "'oku tatau ai pē kiate au" (T&F 60:5; 61:22; 62:5; 63:40; vakai foki mo e T&F 80:3).

Mahalo 'e hā ngali fakafo he kamata'angá e tali 'a e 'Eikí "'oku tatau ai pē kiate aú." Ka 'oku mahino na'e 'ikai fakahā 'e he Fakamo'ui ia ki he kau faifekau ni 'oku 'ikai tokanga ia pe ko e hā 'enau me'a 'e faí. Ka na'á Ne fakamamafa'i ange 'a e mahu'inga ke fakamu'omu'a e me'a 'oku mu'omu'a pea mo tukutaha 'enau tokangá he me'a 'oku totonú—'a ia 'i he ngaahi me'á ni, ko e a'u ki he feitu'u ne vahe ki aí pea kamata leva 'a e ngāué. Na'e fie ma'u ke nau fakahaá 'i 'enau tuí, faka'aonga'i 'enau fakakaukau lelei pea ngāue 'o fakatatau mo e fakahinohino 'a e Laumālié mo 'ilo'i e founa lelei taha ke nau a'u ai ki he'enua ngaahi ngāue. Ko e me'a mahu'ingá 'a e ngāue na'e ui ke nau fakahokó; na'e fie ma'u pē 'a e founa ia ke nau a'u 'aki ki aí ka na'e 'ikai mahu'inga ia.

Ko ha sīpinga fakafo ia kiate kitaua ke ta faka'aonga'i he'eta mo'ui. 'Oku 'ilo'i mo 'ofeina kitautolu 'e Sīsū Kalaisi. 'Okú Ne tokanga ki he'etau fakalalaka

fakalaumālié pea 'okú ne pou pou mai ke tau tupu-laki 'o fakafou 'i hono fakahaa'i 'o 'etau fakakaukau fakalaumālié, mā'oni'oní mo fakapotopotó. He 'ikai teitei lí'aki kitautolu 'e he Huhu'í. 'Oku totonu ke tau lotua ma'u pē ke ma'u ha tataki mo ha fakahino-hino. 'Oku totonu ke tau fekumi ma'u pē ki he taka-ua 'a e Laumālie Mā'oni'oní. Ka 'oku totonu ke 'oua na'a tau holomui pe lotofou 'o kapau 'oku 'ikai tali vave mai leva 'etau kolé. 'Oku tātātaha ke hoko faka-angataha mai ha fa'ahinga tali pehē ia. 'E fakatuai 'etau tupulaki pea vaivai mo 'etau faka'uto'uta lelei 'o kapau 'e 'omi leva he vave tahá 'a e tali kotoa pē, 'o 'ikai fie ma'u ki ai e ola 'o 'etau tuí, ngāu'é, akó mo e kātaki fuoloá.

'Oku fakatāta'a'i mahino mai e sīpinga 'oku ou lave atu ki a'i 'i he fakahinohino ko 'eni ne fai ki he kau fuofua faifekau.

"Ko au ko e 'Eikí 'oku ou loto fiamālie, 'o kapau 'e loto ha taha 'iate kimoutolu ke heka hoosi pe heka miuli pe heka salioté, te ne ma'u 'a e tāpuaki ko 'ení, 'o kapau te ne ma'u ia mei he to'ukupu 'o e 'Eikí mo e loto fakafeta'i 'i he ngaahi me'a kotoa pē.

"'Oku 'iate kimoutolu 'a e ngaahi me'á ni ke fai 'o fakatatau ki he fakakaukau lelei mo e ngaahi tu'utu'uni 'a e Laumālié.

"Vakai, 'oku 'amoutolu 'a e pule'angá. Pea vakai, pea 'iloange, 'oku ou 'i he kau tui faivelengá ma'u ai pē. 'E pehē. 'Ēmeni" (T&F 62:7–9; toe fakamamafa'i).

'Oku 'ikai ko e me'a 'oku fai ki ai e tokanga hení ko e hōsí, miulí pe salioté; ka ko e loto fakafeta'i, fakakaukau lelei mo e faivelengá. Kātaki 'o fakatokanga'i ange 'a e ngaahi tefito'i me'a mahu'inga he sīpinga ko 'ení: (1) ko ha loto 'oku fakafeta'i he me'a kotoa pē; (2) fakatatau ki he fakakaukau lelei pea mo e ngaahi tu'utu'uni 'a e Laumālié; pea (3) 'oku 'i he kau tui faivelengá ma'u ai pē 'a e Fakamo'uí. 'E lava nai ke tau 'ilo'i 'a e fakahinohinó mo e me'a 'oku fakapapau'i maí, 'a e ivi foou 'oku ma'u mei he sīpinga faingofua ko 'ení ki he fakakaukau fakalaumālie mo mā'oni'oní? Ko e mo'oni, 'oku hoko 'a e sīpinga fakafolofolá ko ha ma'u'anga vai mo'ui mahu'inga.

Ko e faka'uto'uta mamafa taha te tau lava 'o faí, 'oku tātātaha ke hoko ia 'i he vaha'a 'o e lelei pe koví pe me'a 'oku matamatalelei mo palakuú. Ka 'oku fa'a faingata'a taha ia he taimi 'oku tau fili ai he vaha'a 'o e lelei mo e lelei. 'I he potu folofola ki mu'á, na'e kau 'a e hōsí, miulí mo e salioté ia he ngaahi me'a lelei ke

faka'aonga'i 'e ha faifekau. 'I he founga tatau pē, te ta lava 'o 'ilo'i ha ngaahi taimi kehekehe ne ta ma'u ai ha faingamālie ke fai ha fili ki ha me'a lelei. 'Oku totonu ke tau manatu'i 'a e sīpinga ko 'eni mei he folofolá 'i he'etau fai e fa'ahinga fili mahu'inga ko iá. Kapau te tau fakamu'omu'a 'a e me'a 'oku mahu-ingá—hangē ko hotau tu'unga fakaākongá, tauhi 'o e ngaahi fuakavá mo e ngaahi fekaú—'e tāpuekina kitautolu 'aki ha ue'i fakalaumālie mo ha faka'uto-uta lelei 'i he'etau tūlifua ki he hala te tau toe foki ai ki hotau 'api fakalangí. Kapau te tau fakamu'omu'a e me'a 'oku mahu'ingá he 'ikai ke tau "lava ke fai hala" (T&F 80:3).

Ngaahi Kaveingá

Ko e ngaahi kaveingá ko ha ngaahi 'ulungāanga pe fakakaukau mahino, toutou hoko mo faaitaha ia, 'o hangē ko ha filo 'oku lalanga 'i ha fakamatalá. 'I he angamahení, ko e ngaahi kaveinga fakafolofolá 'oku fa'a fālahi mo mahino lelei ange ia 'i he ngaahi sīpinga pe fakafehokotakí. Ko hono mo'oni, 'oku 'omi 'e he ngaahi kaveingá 'a e puipuitu'a mo e kakano 'o 'etau 'ilo ki he fakafehokotakí mo e sīpingá. Ko e founga ko ia 'o e fekumi mo 'ilo'i 'a e ngaahi kaveinga fakafolofolá, 'okú ne tataki ai kitautolu ki he ngaahi tefito'i tokāteline mo e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e fakamo'uí—ki he ngaahi mo'oni ta'engata 'okú ne fakaafe'i mai e fakamo'oni fakapapau 'a e Laumālie Mā'oni'oní (vakai, 1 Sione 5:6). Ko e founga ko 'eni 'o hono ma'u mai 'o e vai mo'uí mei he tānaki'anga vai fakalaumālié, ko ha me'a lahi mo mohu faingata'a ia; 'oku toe ma'u foki ai 'a e langaki mo e fakafou'ou fakalaumālie lahi tahá. 'Oku fonu e folofolá 'i ha ngaahi kaveinga mālohi fau.

Hangē ko 'ení, na'e 'omi e Tohi 'a Molomoná 'i he kuonga fakakōsipelí ni ke "fakalotoa 'a e Siú mo e Senitailé ko e Kalaisí 'a Sīsū, ko e 'Otua Ta'engata, pea na'a ne hā ki he ngaahi pule'angá kotoa" (Book of Mormon title page). Ko e tefito'i kaveinga 'oku toutou hā he Tohi 'a Molomoná, ko e fakaafe ko ia ke "ha'u kia Kalaisi pea hoko 'o haohaoa 'iate ia" (Molonai 10:32). 'Oku fakatefito mo fakamo'oni 'a e ngaahi akonaki, fakatokanga, na'ina'i mo e ngaahi me'a kotoa ne hoko 'i he tohi folofolá ni, kia Sīsū Kalaisi ko e Huhu'i mo hotau Fakamo'uí.

Tuku mu'a ke u 'oatu ha toe sīpinga 'o e ngaahi kaveinga mahu'ingá 'o faka'aonga'i ha ngaahi potu folofola mei he Tohi 'a Molomoná.

“Kapau 'e hanga 'e he fānau 'a e tangatā 'o tauhi 'a e ngaahi fekau 'a e 'Otuá 'okú ne fafanga 'a kinautolu, pea fakamālohi 'a kinautolu, pea 'omi mo e ngaahi founga te nau lava ai 'o fai 'a e me'a kuó ne fekau kiate kinautolú (1 Nīfai 17:3).

“Vivili atu ki mu'a 'i he tui mālohi kia Kalaisi” (2 Nīfai 31:20).

“Oku 'i ai 'a e fa'ahinga 'o e tangatā koe'uhi ke nau ma'u 'a e fiefiá” (2 Nīfai 2:25).

“Okú ke lava 'o fai 'a e ngaahi me'a kotoa pē 'i he māfima'fi 'o e 'Eiki” (Alamā 20:4).

“Kuo te'eki ai hoko 'a e fai angahalá ko e fiefia” (Alamā 41:10).

Kapau te mou palōmesi mai he 'ikai te mou kata, te u fakamatala'i atu ha taha 'o e ngaahi founga faingofua kumi 'aki ha ngaahi kaveinga fakafolofolá. 'Oku 'ikai ke u taukapo'i pe fokotu'u atu ke mou fai 'a e me'a tau pē; 'oku faka'aonga'i 'e ha kakai kehekehe ha ngaahi founga kehekehe kae tatau pē hono 'aonga. Ko 'eku fakamatala'i atu pē 'eni 'e au e founga na'e 'aonga kiate aú.

'I ha'aku teuteu ki ha ngāue ne toki vahe mai kimuí ni, ne u ongo'i mālohi ai ke u lea fekau'aki mo e laumālie pea mo e taumu'a 'o e tñnakí. Ne u ako mo fakalaulau-loto ai ki he lea 'a 'Eletā Russell M. Nelson 'i ha konifelenisi ki mu'i ni 'o fekau'aki mo e tefito'i mo'oni 'o e tñnakí (vakai, Conference Report, Sept.–Oct. 2006, 83–87; pe *Ensign*, Nov. 2006, 79–82), pea na'e fe'unga 'aupito pē 'a e tefito'ia mo e natula pea mo e feitu'u 'o e ngāue ne vahe ma'i (vakai, *The Spirit and Purposes of Gathering* [na'e 'oatu 'a e leá 'i he BYU–Idaho devotional, Oct. 31, 2006]).

Ne u fakatokanga'i 'oku lahi e me'a ke u ako mei he folofolá 'o fekau'aki mo e tñnakí. Ne u kumi 'o 'ilo'i peá u 'ai ha tatau 'o e potu folofola kotoa pē ne 'asi ai 'a e fo'i lea ko e tñnaki. Ne u lau leva 'a e potu folofola taki taha, 'o kumi 'a e fehokotaki'anga, sipinga pea mo e kaveingá. 'Oku mahu'inga foki ke fakatokanga'i 'i he kamata 'eku laukongá, na'e 'ikai ha me'a pau ia ne u fekumi ki ai. Ne u lotu ke ma'u e tokoni 'a e Laumālie Mā'oni'oní pea kamata leva 'eku lautohí.

'I he'eku kumi he folofolá 'o fekau'aki mo e tñnakí, ne u faka'ilonga'i 'aki ha peni lanu kehekehe ha ngaahi potu folofola 'oku faitatau honau kupu'i leá pe ngaahi me'a mahu'inga ne fai ai ha fakamamafa. 'I he hili ko ia 'eku lau kotoa e ngaahi potu folofolá, na'e

faka'ilonga'i lanu kulokula atu ha ni'ihi, pea lanu mata atu ha ni'ihi pea lanu kehekehe atu ha ni'ihi.

Ko e konga 'eni te ne mei 'ai ke mou kata a'i. Ne u faka'aonga'i leva 'eku helekosi ke kosi 'a e ngaahi potu folofola kuó u hiki hono tatau peá u fokotu'utu'u kinautolu 'o tatau mo e lanu ne u valivali 'aki. Na'e lahi e fokotu'unga na'e valivali lanu kuolokulá, lanu matá pea fai pehē atu ai pē. Ne u toki fokotu'utu'u leva 'a e fokotu'unga taki taha ki ha fanga ki'i fokotu'unga iiki ange. 'I he'eku kalasi tahá, na'á ku sa'ia he kosikosi mo e fokotu'utu'ungá!

Ne ako'i mai 'e he founga ni ha me'a lahi fekau'aki mo e tñnakí. Hangē ko 'eni, ne u 'ilo mei he'eku vakavakai'i 'eku ngaahi fokotu'unga pepá ha konga mahu'inga 'e tolu 'o e tñnakí: ko e *taumu'a* 'o e tñnakí, *fa'ahinga* mo e *feitu'u* 'o e tñnakí pea mo e *tāpuaki* 'o e tñnakí.

Ne u fakatokanga'i ko ha ngaahi tefito'i *taumu'a* 'e ni'ihi 'o e tñnakí, ke fai ha lotu (vakai, Mōsaia 18:25), ke ma'u ha tataki mo ha fakahinohino (vakai, Mōsaia 18:7), langa hake 'a e Siasí (vakai, T&F 101:63–64), pea mo fai ha malu'i (vakai, T&F 115:6). 'I he'eku ako 'o fekau'aki mo e *fa'ahinga* pea mo e *feitu'u* 'o e tñnakí, ne u 'ilo'i ai 'oku tñnaki fakataha kitautolu ki ha ngaahi fāfili ta'engata (vakai, Mōsaia 2:5), ki he Siasi kuo toe fakafoki ma'i (vakai, T&F 101:64–65), ki he ngaahi siteiki 'o Saioné (vakai, T&F 109:59), ki he ngaahi temipale mā'oni'oní (vakai, 'Alamā 26:5–6), ki ha ongo senitā ma'ongonga 'e ua: Selusalema motu'a (vakai, 'Eta 13:11) pea mo e kolo ko Saioné pe Selusalema Fo'ou (vakai, T&F 42:9; Tefito 'o e Tu'i 1:10). Ne u fakamālō he'eku ako 'o 'ilo'i ko e langaki fakalau-mālie (vakai, 'Efesō 4:12–13), fakatolongá (vakai, Mōsese 7:61), mo e mālohingá (vakai, T&F 82:14) ko ha ni'ihi ia 'o e *ngaahi tāpuaki* 'o e tñnakí.

'I he founga ni, ne u ma'u ai ha lotu hounga'ia lahi ange ki he laumālie 'o e tñnakí 'i he'ene hoko ko ha konga mahu'inga 'o hono toe fakafoki mai 'o e me'a kotoa pē 'i he kuonga 'o e kakato 'o e ngaahi kuongá. He 'ikai ke u toe fakamatala atu ha ngaahi me'a kehe ne u ako fekau'aki mo e tñnakí; ko 'eku taumu'a hení ke fakatāta'a'i nounou atu ha founga 'e taha 'o e fekumi ki he ngaahi kaveinga fakafolofolá.

Ko e Ngaahi Tāpuaki Te Tau Lava 'o Ma'ú

'Oku fakaofu mo'oni e ngaahi tāpuaki 'o e 'iló, mahinó, fakahā mo e fiefia fakalaumālie 'oku tau ma'u

he'etau laú, akó mo fekumi 'i he folofolá. 'Oku langaki mo'ui, fakalotolahi mo fakafiefia 'a e "keinanga 'i he folofola 'a Kalaisi" (2 Nīfai 31:20). 'Oku lelei 'a e folofolá, he "kamata ke langaki hake 'e ia hoku laumālié; 'io, 'oku kamata 'e ia ke fakamaama hoku 'atamaí, 'io, 'oku faka'au ke melie ia kiate au" ('Alamā 32:28). "Vakai kuo tohi ia, 'oku mou ma'u ia 'iate kimoutolu, ko ia mou fakatotolo ai" (3 Nīfai 20:11), pea te nau "'iate koe ko ha matavai 'oku mapunopuna ki he mo'ui ta'engata'" (Sione 4:14).

'I he'eku lau, ako mo fekumi fakatāutaha 'i he folofolá he ngaahi ta'u lahi ko 'ení, kuo tu'o lahi ai 'eku tokanga taha ki he tokāteline 'o e Fakalelei 'a Sīsū Kalasí. 'Oku 'ikai ha me'a 'e hoko, 'ilo pe mālohi 'e toe ongo ange kiate au he ta'u 'e 54 kuó u mo'ui ai he māmaní, ka ko 'eku toutou lau, ako mo fekumi ki ha ngaahi fehokotaki'anga, sīpinga mo e kaveinga 'oku fekau'aki mo e tokāteline 'o e Fakalelei. Kuo lalanga 'a e tokāteline mahu'inga mo fakahaofi ko 'ení ki hoku laumālié 'o hangē ko e hahau mei he langí; kuó ne tākiekina 'eku fakakaukaú, leá mo e ngāué (vakai, Mōsaia 4:30); pea kuo hoko mo'oni ia ko ha vaitupu 'o e vai mo'uí kiate au.

Vīsone 'a Līhai

Ko e mahu'inga 'o e lautohí, akó mo e fekumi 'i he folofolá, 'oku faka'ilonga'i mai ia 'i ha konga lahi 'o e mamata 'a Līhai ki he 'akau 'o e mo'uí.

Na'e sio 'a Līhai ki ha falukunga kakai ne nau vilitaki atu 'i he hala hangatonu mo fāsí'i ke ma'u 'a e 'akau mo hono fuá. Na'e kamata 'a e falukunga kakaí 'i he halá mei he matapā 'o e fakatomalá, papitaiso 'aki e vai mo hono ma'u 'o e me'afuaki 'o e Laumālie Mā'oni'oní (vakai, 2 Nīfai 31:17–20). Ko e 'akau 'o e mo'uí ko e tefito'i me'a mahu'inga ia 'i he misí pea 'oku hā ia 'i he 1 Nīfai 11, 'okú ne fakafofonga'i 'a Sīsū Kalaisi. Ko e fua 'o e 'akau ko ha faka'ilonga ia 'o e ngaahi tāpuaki 'o e Fakalelei 'a e Fakamo'uí. 'Oku mālie he ko e tefito'i kaveinga 'o e Tohi 'a Molomoná, 'a hono fakaafe'i 'o e taha kotoa pē ke ha'u kia Kalaisí, 'oku nofo taha ia 'i he me'a-hā-mai 'a Līhai. 'Oku mahu'inga makehe 'a e va'a ukamea 'oku fakatau ki he 'akau (vakai, 1 Nīfai 8:19). Ko e va'a ukamea ko e folofola ia 'a e 'Otuá.

'I he 1 Nīfai vahe 8, veesi 21 ki he 23, 'oku tau ako ai ki ha falukunga kakai ne nau vilitaki atu 'o kamata fononga he hala na'e fakatau ki he 'akau 'o e mo'uí. Ka 'i he fetaulaki 'a e kakaí mo e konga 'ao fakapo'ulí, 'a ia 'okú ne fakafofonga'i e ngaahi fakatauvele 'a e

tēvoló (vakai, 1 Nīfai 12:17), 'oku nau hē mei honau halá pea nau mole atu ai pē.

'Oku mahu'inga ke fakatokanga'i ange na'e 'ikai fai ha lave ia he ngaahi potu folofolá ni ki he va'a ukamea. Ko kinautolu 'oku nau ta'etokanga pe fakama'a ma'a'i e folofola 'a e 'Otuá, he 'ikai ke nau ma'u 'a e kāpasa fakalangi ko ia 'oku tuhu ki he hala 'oku fakatau ki he Fakamo'uí. Fakakaukau pē na'e ma'u 'e he kulupú ni 'a e halá pea nau vilitaki atu, mo fakahaai ha tui kia Kalaisi pea mo ha loto-to'a fakalaumālie, ka na'e takihala'i kinautolu 'e he 'ahi'ahi 'a e tēvoló pea nau hē ai.

'I he veesi 24 ki he 28 'o e vahe 8, 'oku tau lau ai ki he falukunga kakai hono uá ne nau ma'u e hala hangatonu mo fāsí'i na'e fakatau ki he 'akau 'o e mo'uí. Na'e vilitaki atu e kulupú ni 'i he 'ao 'o e fakapo'ulí mo piki pē ki he va'a ukamea 'o nau a'u mai 'o kai 'i he 'akau 'o e mo'uí. Ka 'i hono manukia 'a e falukunga kakaí 'e he fu'u kakai he fale lahi mo mā'olungá, ne nau mā pea nau puli atu ai pē 'o hē 'i ha ngaahi hala kehe. Fakatokanga'i ange mu'a na'e fakamatala'i na'e *pikitai* e kakaí ni ki he va'a ukamea.

'Oku mahu'inga 'a e vilitaki atu e kulupu hono uá 'i he tui mo e mateaki. Ne nau ma'u foki e tāpuaki 'o e va'a ukamea, pea na'a nau *pikitai ki ai!* Ka 'i he'enua fehanganagai mo e fakatangá mo e 'ahi'ahí, ne nau tō atu ki ha ngaahi hala kehe 'o hē atu ai pē. Neongo 'enua tuí mo e mateaki pea pehē ki he folofolá 'a e 'Otuá, ka na'e kei hē pē 'a e kulupú ni—mahalo pē na'e *tātātaha* ke nau lau *pe* ako *pe* fekumi he ngaahi folofolá. 'Oku fokotu'u mai 'e he pikitai ki he va'a ukamea 'a e tātātaha pē ke "'ohofi" e ako pe lau e folofolá, kae 'ikai ko e fai hokohoko ma'u pē 'i hono lau e folofola 'a e 'Otuá.

'Oku tau lau he veesi 30 ki he kulupu hono tolú ne nau vilitaki atu 'o pikitai ki he va'a ukamea kae 'oua kuo nau omi 'o kai he fua 'o e 'akau. Ko e kupu'i lea mahu'inga hení ko e *pikitai hokohoko ai pē ki he va'a ukamea*.

Na'e vilitaki atu foki 'a e kulupu hono tolú 'i he tui mo e loto fakapapau; ka na'e 'ikai hā ia ne nau hē, pe tō atu ki ha ngaahi hala kehe pe mole atu. Mahalo ko e kulupu ko 'eni hono tolú ne nau ako *ma'u pē* mo lau pea mo fekumi 'i he folofola 'a Kalaisí. Mahalo ko e fetāfeaki ma'u pē 'a e vai mo'uí na'a ne fakahaofi e kulupu hono tolú mei he 'auhá. Ko e kulupu 'eni 'oku totonu ke ta feinga ke ta kau ki aí.

“Ko e hā 'a e 'uhinga 'o e va'a ukamea na'e mamata ki ai 'a 'etau tamaí, 'a ia na'e fakatau ki he fu'u 'akaú?

“Pea na'á ku pehē ange kiate kinautolu, ko e folofola ia 'a e 'Otuá, pea 'ilonga 'a kinautolu 'e tokanga ki he folofola 'a e 'Otuá, 'o piki ma'u ki ai, 'e 'ikai te nau teitei mate; pea 'e 'ikai foki lava ke ikuna'i 'a kinautolu 'e he ngaahi 'ahi'ahí mo e ngahau vela 'a e filí ke fakakuihi mo tohoaki'i atu 'a kinautolu ki he fakaa'uhá” (1 Nīfai 15:23–24; toe fakamamafa'i).

Ko e hā leva 'a e faikehekehe 'o e piki mo e piki ma'u ki he va'a ukameá? Tuku ke u fokotu'u atu ko e piki ma'u ki he va'a ukameá 'oku tupu ia mei hono fakaa'onga'i ma'u pē 'o e ngaahi founga 'e tolu ke ma'u 'aki e vai mo'uí, 'a ia kuo tau lave ki ai he pō ní.

“Pea na'e hoko 'o pehē, na'á ku vakai ko e va'a ukamea kuo mamata ki ai 'eku tamaí, ko e folofola ia 'a e 'Otuá, 'a ia na'e fakatau ki he matavai 'o e ngaahi vai mo'uí, pe ki he 'akau 'o e mo'uí” (1 Nīfai 11:25).

Ko e ngaahi founga taki taha ko 'ení—'a e lau mei he kamata ki he ngata'angá, ako fakafó'i tefitó mo e fekumi ki ha ngaahi fehokotaki, sīpinga mo e kaveingá—'oku nau langaki mo'uí, fakahinohino'i pea nau 'omi ha kongá mahu'inga 'o e vai mo'uí 'a e Fakamo'uí. Ka 'oku ou tui ko hono toutou fakaa'onga'i 'o e ngaahi founga ko 'eni 'e tolú, 'e tupu ai ha fetāfeaki mālohi 'o e vai mo'uí pea ko e 'uhinga lahi ia o e piki ma'u ki he va'a ukameá.

'I he ngaahi ngāue fakaa'ahó, 'okú ta fakamoleki ai ha kongá lahi 'o e vai 'oku 'i hotau sinó. Ko e fieinuá ko ha fie ma'u ia 'a e fanga ki'i selo hotau sinó pea kuo pau ke fetongi fakaa'aho ia. 'Okú 'ikai 'uhinga lelei ia ke toki 'ai pē mo “fakafonu” vai, kae tuku ke 'i ai ha vaha'a taimi lōloa 'o e fasimanavá.

'Okú tonu fakalaumālie foki mo ia. Ko e fieinua fakalaumālie, ko ha fie ma'u ia 'o e vai mo'uí. 'Okú lelei ange 'a e fetāfeaki mālohi ma'u pē 'o e vai, 'i hono toki inu fakaholo'i tu'o tahá.

'Okú ta lau, ako mo fekumi fakaa'aho nai 'i he folofolá, 'i ha founga te ta lava 'o piki ma'u ai ki he va'a ukameá—pe 'okú ta piki pē ki ai? 'Okú ta vilitaki atu nai ke a'u ki he matavai 'o e vai mo'uí—'o fakafalala ki he folofola 'a e 'Otuá? Ko ha ngaahi fehu'i mahu'inga 'eni ke tau fakakaukauloto ki ai.

'I he'etau fakaa'osi he pō ní, te tau hiva'i fakataha 'a e hiva “Ko e Va'a Ukameá.” Ko e hiva ko 'eni 'a e kau mā'oni'oni ko ha lotu fakamātoato ia (vakai, T&F 25:12). 'Ofa ke tau fakafanongo ki he ngaahi lēsoni 'oku ako'i mai 'e he himí ni.

'Okú ou fakamo'oni kia Sīsū Kalaisi mo e mālohi 'o 'Ene folofolá. Ko Ia 'a e 'Alo 'o e Tamai Ta'engatá pea 'oku ou 'ilo'i 'okú Ne mo'uí. 'Okú ou fakamo'oni ko e piki ma'u ko ia ki he va'a ukameá, te ne tataki kitautolu ki He'ene vai mo'uí. 'I he'eku hoko ko 'Ene tamaio'eikí, 'oku ou foaki atu e tāpuakí ni kiate kimoutolu: ke toe fakalahi ange ho'omou loto holi mo e ivi ke piki ma'u ki he va'a ukameá, ke toe fakatupulaki ho'omou tui ki he Fakamo'uí pea to'o atu ho'omou ilifiá, pea ke mou inu ta'etuku mei he ma'u'anga vai fakalaumālie pea mou 'ilo ai Ia. 'Ofa ke tau manatua ma'u pē ia.

*[I he ofi mai 'a e 'ahi'ahí,
Fonu faingata'a mo hotau halá,
Te tau lava 'o falala ki he va'a ukameá,
Pea tokoni mai e langí].
(Ngaahi Himí, fika 172)*

'I he huafa toputapu 'o Sīsū Kalaisí, 'ēmeni.